

Ijzervreters en genuanceerde gidsen

Een eeuw taaladviesboeken

De afgelopen eeuw verschenen er in Nederland en Vlaanderen honderden taaladviesboeken, waarin het steevast draait om het vermijden van foutief taalgebruik. Over welke kwesties ging het zoal? Was het oordeel altijd even streng? En hoe zat het met de toon?

MARTEN VAN DER MEULEN

Illustraties: Tzenko Stoyanov

Toen in 1931 het Genootschap Onze Taal werd opgericht om een dam op te werpen tegen woorden van Duitse oorsprong, sloot dat naadloos aan bij een nieuwe trend: de opkomst van het taaladviesboek. Vóór de twintigste eeuw behandelden taalboeken meestal het hele systeem van de grammatica of de spelling. Vanaf ongeveer 1900 ontstond een nieuw genre, waarin specifieke taalfouten (en hun correcte alternatief) centraal stonden. Niet langer dus alle regels voor alle persoonlijke voornaamwoorden, maar wel de vraag of je een boek 'aan hun' geeft. Ook niet alle regels voor alle voegwoorden, maar wel of je kunt zeggen dat Sarah groter is 'als' Jane.

Hoeveel van die boeken zijn er zoal verschenen? De website Taaladvies.net, waar onder de paraplu van de Nederlandse Taalunie advies wordt gegeven over taalkwesties, noemt maar liefst honderd geraadpleegde adviesboeken. Veel daarvan zijn bekend, zoals natuurlijk de bestseller *Schrijfwijzer* van Jan Renkema, *Vraagbaak*

Nederlands van Eric Tiggeler en de klassieker *Is dat goed Nederlands?* van Charivarius (1940). Maar de lijst is verre van compleet. Sinds 1900 zijn er in Nederland en Vlaanderen zo nóg honderd taaladviesboeken verschenen, die deze lijst niet hebben gehaald. Sommige daarvan waren in hun tijd heel populair, en zijn nog steeds bij sommigen wel bekend. In *de doolhof van het Nederlands* bijvoorbeeld, van B.C. Damsteegt (1948). Andere lijken vrijwel volledig vergeten, zoals het anonieme *Op en top Nederlands* uit 1937.

BLOEMIGE TITELS

Er zijn flink wat verschillen tussen al die taaladviesboeken. Sommige richten zich op een specifiek onderdeel van de taal, zoals Engelse woorden of spelling. Andere stellen taalproblemen uit allerlei verschillende hoeken van de taal aan de kaak. Titels variëren van bloemig (*Tierend onkruid*) tot eenvoudig (*Taalwijzer*). Sommige boeken richten zich op iedereen die (beroepshalve) schrijft, andere alleen op ambtenaren, studenten of medewerkers van Philips.

De boeken hebben één fundamenteel ding met elkaar gemeen: ze gaan over specifieke gevallen van taalvariatie, waarbij een van de varianten om wat voor reden dan

Kwesties als *omdat* of *doordat* en *hen* of *hun* vormen een telkens terugkerende harde kern.

ook wordt afgekeurd. Die gevallen kunnen van alles zijn: de spelling van werkwoorden als *worden* of *downloaden*, grammaticale kwesties als ‘Merel is sterker dan/als Pieter’, of ‘Barend gaf hen/hun het zwaard mee.’ Ook woordparen als *onomwonden* of *onverbloemd*, *yoghurt* of *wrongel*, en *uitverkoop* of *sale* zijn of waren een punt van discussie. Altijd vindt de taalschrijver dat er iets mis is met een van de vormen: die is onlogisch, roept irritatie op, is nieuwerwets, of mag eenvoudigweg niet bestaan omdat er al een woord voor is.

WOEDE

Wat er door de jaren heen wel duidelijk veranderd is, dat is de toon. Zo schreef J.C. van Wageningen in zijn *Goed gezegd zo!* *Dagelijkse misdrijven tegen onze taal, aan het licht gebracht en geheld* (1941) nog:

Het is een feit, dat vele mensen, die in het dagelijks leven de traditionele ‘zachtmoedigheid van het lam’ vertonen, ware bestien van wreedheid worden, zodra zij aan het schrijven gaan, en zich dan niet ontzien, een levend mens op de snijtafel te leggen en in mootjes te verdelen!

Dit soort heftige beeldspraak zie je in het begin van de twintigste eeuw vaker als het over taalfouten gaat. Zo gebruikte Ch.F. Haje in 1932 in zijn *Taalschut. Schrijf weer Nederlandsch kwalificaties als “bedorven”, “verknoeiing”* en “een zwaar vergrijp tegen de taal”. Over het woord *beduiding* schreef hij zelfs dat “de taal er geenszins mee is verblijd en hoopt bij het wicht op een doodsstuip.”

Tegenwoordig bestaat deze ogenschijnlijk oprechte woede over taalfouten ook nog wel. Zo schrijft lifestyle-

tijdschrift *Elle* in een artikel met als titel ‘5 taalfouten die niet meer kunnen. Nee, ook niet op Whatsapp’ over *aan hun*: “Nee! Nee! Nee! De taalfout die zo tenenkrommend is, dat mensen zelfs zullen denken dat je het ironisch bedoelt.” Ook op Twitter lees je dat een bepaalde fout bij mensen “pijn doet aan hun oren”, of dat ze er “ontzettende jeuk van krijgen”. Maar taaladviesboeken slaan zo’n toon vandaag de dag niet meer aan.

GOUWE OUWE

De manier waarop er over taalfouten wordt geschreven is dus veranderd. Maar de behandelde gevallen zélf zijn verrassend genoeg voor een groot deel dezelfde gebleven. Kwesties als *omdat* of *doordat*, de trappen van vergelijking (is het *de tijdigste* of *de meest tijdige oplossing*?) en *hen* of *hun* als lijdend voorwerp vormen een telkens terugkerende harde kern. De echte gouwe ouwe is het gebruik van *dat* of *wat* na onzijdige zelfstandige naamwoorden (*het huis dat/wat*), dat in meer dan tachtig taaladviesboeken van na 1940 voorkomt. Een andere klassieker, *een aantal mensen is/zijn*, komt in die periode meer dan zeventig keer voorbij.

Waarom herhalen de schrijvers van taalboeken nou altijd specifiek deze kwesties? Zijn dit die lastige gevallen waar generaties taalgebruikers mee blijven worstelen, of waar mensen écht boos om worden? Het lijkt er niet op. De oorzaak van die hardnekkige focus lijkt canonicatie te zijn: het is een gouden groep taalfouten die er nou eenmaal bij hoort. Als je een taaladviesboek schrijft, dan móét je deze kwesties wel noemen.

Dat levert soms vreemde taferelen op. Neem het gebruik van *elk* of *ieder*. Er lijkt nauwelijks een taalgebruiker meer te zijn die daar een gevoel bij heeft (is het *elke vrouw* of *iedere vrouw*?), maar toch kom je deze kwestie nog vaak tegen in de taaladviesliteratuur. Of kijk naar de werkwoordvolgorde in bijzinnen (‘Ik zag dat hij was gekomen / dat hij gekomen was’) – de beroemde zogeheten ‘rode’ en ‘groene’ volgorde. Sinds de jaren vijftig keurt iedere taaladviseur beide volgordes goed. Maar ze noemen het geval wél steeds. Dat is eigenlijk gek: als allebei de vormen goed zijn, zou je het advies dan niet weg kunnen laten? Blijkbaar blijven mensen hierover twijfelen. Maar misschien blijven mensen zich juist bewust van zo’n kwestie omdat die telkens wordt herhaald. Zo helpt taaladvies zijn eigen problemen in stand te houden. ▶

Bijzondere adviezen

Naast de algemeen voorkomende taaladviezen die keer op keer herhaald worden (*groter als/dan*, *een aantal mensen gaat/gaan*) bevatten oudere taaladviesboeken vaak verrassende uitspraken, die tegenwoordig niet meer zo bekend zijn. Een kleine greep:

- *Diefstal* is een germanisme: het correcte Nederlands moet *diefte* zijn (Anoniem, *Op en top Nederlands*, 1937)
- Onbeschaafde uitdrukking: “*Dat lust ik niet. (...) Lusten is een onpersoonlijk werkwoord met de datief: dat lust (behaagt) mij niet.*” (Charivarius, *Is dat goed Nederlands?*, 1940)
- “Ook vermijde men Amsterdamsch-hebreeuwsche zinsconstructies als b.v.: *Ik heb gelezen het boek, dat ...*” (Stijlgids NRC, 1935)

VERSHUIVINGEN

Naast deze harde kern van taaladviezen zijn er ook wel degelijk verschuivingen geweest in de behandelde taal-fouten. De eerste daarvan heeft te maken met purisme. Al eeuwenlang verzetten sommige mensen zich tegen de invloed van buitenlandse talen op het Nederlands. Zij vinden dat de taal 'puur' moet blijven. In Vlaanderen was en is de invloed van het Frans de boosdoener. In Nederland lag in de jaren dertig, en ook al een aantal decennia daarvoor, de focus van dat purisme op het Duits. Samenstellingen als *hoogbouw*, het gebruik van het achtervoegsel *-name* in woorden als *afname* en *overname*, en woorden als *aanhangwagen*, *stekker* en *bestek*: weg ermeel!

Veel van de ooit zo gehate Duitse woorden zijn inmiddels volledig ingeburgerd. Wie vindt *hoogbouw*, *afname*, *stekker* en dergelijke nog fout? Wie weet überhaupt nog dat het hier om Duitse invloed gaat? Purisme is echter niet verdwenen, alleen is de aandacht sinds de Tweede Wereldoorlog verschoven naar het Engels. Tegenwoordig maken mensen zich druk om woorden als *awkward* of *babysitter*, of uitdrukkingen als *that makes sense*.

De andere inhoudelijke verschuiving gaat over het type fouten dat in taaladviesboeken aan bod komt. Aan de grammaticale en puristische kwesties (en natuurlijk spelling) werd in de jaren zestig nog een categorie toegevoegd: de stijladviezen. Het gaat bij dat type advies niet zozeer om goed of fout, zoals bij de andere kwesties, maar om leesbaarheid. Er kwam meer aandacht voor

Eigenlijk valt het in de taaladviesboeken flink tegen met die toegenomen toegankelijkheid.

teksten die 'lekker lopen', die aantrekkelijk zijn en soepel geschreven. Daarbij namen taaladviseurs een aantal zinsconstructies op de korrel die volgens hen teksten log maakten, of moeilijk te begrijpen. Vooral het ambtelijke taalgebruik staat bekend om deze problemen, zoals in deze zin:

Het besluit over uw zaak zal binnenkort worden genomen.

Deze zin is grammaticaal prima Nederlands, en er staan geen duidelijke fouten in. Maar hij bevat wel een passieve werkwoordconstructie (*zal worden genomen*), én een voorbeeld van de zogenoemde naamwoordstijl (*het besluit*). Stijladvies zou hiervan zeggen: dit is te droog en onpersoonlijk, dus verander de passief in een actief werkwoord, en gebruik een werkwoord in plaats van dat naamwoord. Een alternatief zou zijn:

Wij beslissen binnenkort over uw zaak.

HOUDING

Vraag een gemiddelde taaladviseur of hij/zij nog net zo'n ijzervreter is als de taalzuiveraars van honderd jaar geleden, en het antwoord zal 'nee' zijn. Er heerst het idee dat taaladvies inschikkelijker en genuanceerder is geworden. We zagen dat dit zeker geldt voor de manier waarop er over 'fouten' wordt gepraat. Maar is de houding ten opzichte van variatie ook veranderd? Keuren taaladviseurs tegenwoordig vaker meerdere vormen goed die naast elkaar bestaan, zoals *een heel grote auto* en *een hele grote auto*?

In eerste instantie lijkt het er misschien wel op. Kijk je naar de taaladvieswebsites van Onze Taal en de Taalunie, dan valt op hoe vaak er staat dat een bepaalde vorm in gesproken taal best kan. Of dat iets in informeel taalgebruik geen probleem is. Deze websites zijn zeer populair, en veel mensen beschouwen ze als dé toonaangevende norm. Maar er verschenen de afgelopen decennia nog tientallen andere taaladviespublicaties. Als je de taaladviezen in al die boeken onder een vergrootglas legt, dan valt het eigenlijk flink tegen met die toegenomen toegankelijkheid. De meeste boeken keuren nog steeds de meeste vormen af. Uit een telling van 1600 taaladviezen uit 130 taaladviesboeken vanaf 1910 bleek dat het percentage adviezen dat beide vormen van een bepaald taalfenomeen goedkeurt, maar langzaam toeneemt, van 20% in de jaren 1940 naar 29% in de jaren 2010.

ONLINE

In de eenentwintigste eeuw blijft het taaladviesboek eerst nog onverminderd populair. Maar vanaf 2010 verschijnen er toch een stuk minder nieuwe titels. De gouden tijden van de gedrukte taaladviesgids lijken voorbij, waarschijnlijk als gevolg van ons uitbreidende online bestaan. Want naast de websites van de Taalunie, Onze Taal en de Taaltelefoon (in België) en de lijstjes in tijdschriften als *Elle* en *Libelle* zijn er nog veel meer websites die taaladviezen bevatten, zoals *Beterspellen.nl* en *Taaluil.nl*. Die websites vertegenwoordigen een interessante democratisering van taaladvies. Was dat lange tijd toch vooral in handen van experts, nu kan iedereen zijn/haar visie op taalfouten geven. Zo blijft taaladvies ook in de nieuwste tijd springlevend én interessant. ◀

Vroeger fout, nu goed

In de jaren dertig van de vorige eeuw werden (onder andere door het toen net opgerichte Genootschap Onze Taal) allerlei oorspronkelijk Duitse woorden afgekeurd, zoals *stekker* en *aanhangwagen*. Inmiddels zijn die prima Nederlands. Maar er zijn nog véél meer woorden van anderstalige origine die vroeger fout waren, en nu goed – bijvoorbeeld:

rauwkost, liefdesbrief, boemeltrein (liever sukkeltrain), slagroom, naslagwerk, omgeving, pluimvee, gratis, voltreffer, inburgeren, brokstuk, muilkorf, gegevens, loonplafond, folder, eenmalig, hoogwaardig, omstre-den, knalrood, komisch, koningspaar, succesvol, er het beste van maken, arbeidsongeschikt, slagzin, wereld-wijd, de hoogste tijd, getalenteerd, muisstil, blikopener.